

Bendrinės kalbos įtaka rytų aukštaičių leksikai

Kad bendrinė kalba veikia šnektų ir tarmių leksiką – savaime suprantamas dalykas: juk ji matoma ir girdima žiniasklaidos priemonėse, ja bendraujama mokyklose, medicinos ir valdžios įstaigose, pagaliau ja kalbina pateikėjus tekstų įrašytojai (dialektologinių ekspedicijų metu pastebėta, kad tarmių atstovai žiūri įtariai, kai į juos kreipiamasi vietos šnektu, nebent tai būtų gerai pažįstamas vietinis žmogus). Apie bendrinės (autorius žodžiais ir tuo metu vartotu terminu, literatūrinės) kalbos įtaką tarmių leksikai dar žr. Zinkevičius 1966: 18–19.

Tyrimo **tikslas** – paanalizuoti ir apžvelgti rytų aukštaičių leksikos kaitos tendencijas. Remiamasi spausdintais rytų aukštaičių šnektų (ir vienos patarmės) žodynais bei paskelbtais tekstais (žr. šaltinių ir literatūros sąrašą). Dauguma tekstų orientuoti į praeitį: pateikėjų prašoma pasakoti apie senovę, anksčiau dirbtus darbus, pasekti pasaką ir pan. Tačiau ir šiuose tekstuose, įrašytuose iš vyresnio amžiaus žmonių, matyti tendencija vartoti ne senuosius šnektos žodžius, o perimtus iš bendrinės kalbos. Analizei pasirinktos žodžių poros, iš kurių pirmas yra savas šnektos žodis, o antras – dėl bendrinės kalbos įtakos vartojamas žodis ar dėl šios įtakos pakitusios reikšmės žodis ar jų vediniai. Nustatant žodžio „savumą“ šnektai remiamasi tekstų rengėjų pastabomis (Markevičienė 2009: 55; Rin-kauskienė 2010: 34, 35[17 išn.] ir kt.), taip pat savo, rytų aukštaitės anykštėnės, kalbine kompetencija. Pirmiausia (a) apibūdinamas žodžių fiksavimas žodynuose, po to (b) – tarminiuose tekstuose. Žodžiai ir jų formos pateikiami netranskribuoti ir, jei tai nerelevantiška, nekirčiuoti.

1. INDIGENIŲ ŽODŽIŲ KEITIMAS INDIGENIAIS, KITA REIKŠMĘ TURĖJUSIAIS ŽODŽIAIS

1.1. *atšlaimas* – *kiemas*:

- a) Daiktavardis *atšlaimas* ‘kiemas’ užfiksuotas DvŽ I 28, KltŽ 11, LzŽ 26, VdškŽ 73. KupŽ nėra. DvŽ daiktavardis *kiemas* atitinkama reikšme su pažyma nj. pateikiamas tik kaip 3-ioji reikšmė, 1-oji ‘kaimas, sodžius’, 2-oji ‘atskira kaimo sodyba, ūkis’. KltŽ 109 jis pateikiamas tik reikšme ‘viešnage’. KupŽ II 312–314 aprašytas daiktavardis *kiemas*, 1-oji reikšmė ‘aikštė prie gyvenamojo namo’, 2-oji ‘atskira kaimo sodyba, ūkis; sodybos gyventojai’. Abi reikšmės gausiai iliustruotos. VdškŽ 300 taip pat pateikiamos dvi daiktavardžio *kiemas* reikšmės: 1. ‘aikštelė prie namo’ ir 2. ‘atskira kaimo sodyba, ūkis; tos sodybos gyventojai’, pastaroji iliustruota gausiau. LzŽ 117 užfiksuotas *kiemas* 2. ‘sodyba, ūkis’;
- b) *atšlaimo* RAA 119, *atšlaimus* ATT I 157;
(po klausimo: *Kieme?*) *kieme* RAA 82.

1.2. *ore, orie, oran* – *lauke, laukan*:

- a) DvŽ II 33–34 daiktavardžio *oras* straipsnyje užfiksuota reikšmė ‘vieta po atviru dangumi, laukas’, ji iliustruojama tik vietininkais (aliatyvu *oran* ir inesyvu *ore*). KltŽ 193 1-oji *oras* reikšmė ‘vieta po atviru dangumi’ iliustruota taip pat. KupŽ II 1082 *oras* 2-oji reikšmė ‘vieta po dangumi, laukas’ iliustruota ir prielinksniniais junginiais *an(t) oro, po orą* ir kt. Kaip prieveiksmis iškeltas *orie* ‘lauke’ (KupŽ II 1083). VdškŽ 454 daiktavardžio *oras* 2-oji reikšmė ‘vieta po atviru dangumi, laukas, išorė’. Daiktavardžio *laukas* reikšmė ‘vieta po atviru dangumi’ DvŽ pateikiama tik kaip 3-ioji, 1-oji ‘be medžių ppr. lygi vieta (skiriant nuo miško ir gyvenviečių’, 2-oji ‘dirva, žemės plotas’ (DvŽ I 342–343). KltŽ 139 *laukas* 3-ioji reikšmė ‘oras’, atskiru straipsniu iškeltas aliatyvas *laukan* (ten pat). KupŽ II 598 3-ioji

laukas reikšmė ‘vieta po atviru dangumi, oras’. LzŽ 179 *oras* 2-oji reikšmė ‘laukas’, iliustruota inesyvu, atskiru straipsniu iškeltas aliatyvas *oran* ‘laukan’ (ten pat). Daiktavardžio *laukas* atskirais straipsniais iškelti aliatyvas *laukan* ‘į lauką, į orą’ (LzŽ 140) ir inesyvas *lauke* (paaiškinta, kad reikšmė kaip bendrinėje kalboje; ten pat).

VdškŽ 345 straipsnyje 1 *laukas* iškelta 2-oji reikšmė ‘vieta po atviru dangumi’, iliustruota inesyvu ir aliatyvu;

b) *oran* LKT 267, iš *oro* ATT II 94, *laukan* ATT II 95; *lauke* DsT 45, ATT II.

1.3. *raškyti* – *skinti*:

a) Dieveniškųjų šnektai veiksmožodis *raškyti*, matyt, nebuvo būdingas, straipsnyje *raškyti* (DvŽ II 164) pateiktas tik priešdėlinis veiksmožodis *nuraškyti*, beje, iliustruotas vieninteliu sakiniu iš tautosakos. Veiksmožodis *skinti* ir jo priešdėliniai vediniai iliustruoti gausiau (DvŽ II 253–254). KltŽ 242 *raškyti* užfiksuotas reikšme ‘skinti’, *skinti* (KltŽ 276) pateikiamos dvi reikšmės: 1. ‘vaisius, lapus nuo augalo raškyti’ ir 2. ‘kirsti, kapoti krūmus’. KupŽ III 442–443 pateikiamas veiksmožodis *raškyt* ‘1. iter. rėkšt (*rėkšt* KupŽ III 475 paaiškintas ‘skinti’) ir jo priešdėliniai vediniai. Veiksmožodžio *skint* (KupŽ III 713–714) užfiksuotos dvi reikšmės: 1. ‘traukti nuo augalo, rėkšti’, 2. ‘kapojant, kertant daryti, taisyti (kelią)’, pastaroji iliustruota vienu folkloriniu sakiniu. LzŽ 215 aprašytas veiksmožodis *raškyti* su priešdėliniais vediniais, vietoj reikšmės aiškinimo dauguma jų turi nuorodą „kaip bk.“. Veiksmožodžio *skinti* (LzŽ 237) pateikiamos 2 reikšmės: 1. ‘kirsti’ ir 2. ‘išskelti (ugnį)’. VdškŽ (644) fiksuotas veiksmožodis *raškyti* ‘skinti, skainioti’, iliustruotas tik vienu sakiniu, bei jo priešdėliniai vediniai *apraškyti* ‘apskinti’ (38), *išraškyti* ‘išskinti’ (237), *nuraškyti* ‘nuskinti’ (441), *paraškyti* ‘paskinti’ (502), *priraškyti* ‘priskinti’ (616). Veiksmožodis *skinti* 1. ‘traukti, laužti nuo

augalo (šakelę, žiedą, vaisių ir pan.), raškyti' taip pat įtrauktas į žodyną (VdškŽ 684), kaip ir jo vediniai *apskinti* 'nuskinti dalį' (41), *išskinti* 'visus ar daugelį nuskinti' (241), *nuskinti* 1. 'nuraškyti', 2. 'skinant palikti be vaisių' (444), *paskinti* 'šiek tiek nuskinti' (ir *pasiskinti* po pažymos refl.) (513), *priskinti* 'nuskinti (tam tikrą kiekį)' (ir *prisiskinti* po pažymos refl.) (619). Kaip matyti, „kirtimo, kapojimo“ reikšmė VdškŽ neužfiksuota, galbūt ji iš dalies atsispindi *skinti* 2-ojoje reikšmėje 'naikinti, žudyti' ir *nuskinti* 3-iojoje reikšmėje 'nušauti';

- b) *raškyt* ATT I 116, *raško* LKT 268, *prisrašė* DkštT 43, *nuraškytų* DkštT 44, *raškos* DkštT 44, *prisrašė* DkštT 42; *skina* RAU 92.

1.4. *sueiti* – *susirinkti*:

- a) Veiksmažodžio *eiti* straipsnyje (DvŽ I 150) jo vedinio *sueiti* reikšmė 'susirinkti, susiburti' pateikiama kaip 2-oji, o veiksmažodžio *susirinkti* atitinkamą reikšmę tegalima atsekti 5-osios reikšmės veiksmažodžio *surinkti* pabaigoje, po santrumpos refl. (DvŽ II 186). 1-oji reikšmė 'renkant, imant sudėti į vieną vietą'. KltŽ 63, KupŽ I 557 *sueiti* taip pat 2-oji reikšmė 'susirinkti', *prisirinkti* 'daug priėti' KltŽ 251. Veiksmažodžio *susirinkti* reikšmė 'susiburti' KupŽ reikia ieškoti veiksmažodžio *rinkt* lizdiniame straipsnyje, priešdėlinio jo vedinio *surinkt* 5-ojoje reikšmėje po pažymos refl. (KupŽ III 508–509). LzŽ 72 *sueiti* 2. 'susirinkti į būrį', *susirinkti* (sv. v. *surinkti* 222) „žmonių būrimosi, suėjimo į vieną vietą“ reikšmė neužfiksuota. VdškŽ 720 2-oji veiksmažodžio *sueiti* reikšmė 'susirinkti į būrį', *susirinkti* pateikiama kaip 2-oji *surinkti* (743) reikšmė su pažyma refl. 'sueiti', iliustruota vienu sakiniu *Mokyklas uždaris jau, kur mažiau vaikų susirenka*, kur veiksmažodžio forma *susirenka* gali reikšti ne tik 'sueina', bet ir 'yra surenkama';
- b) *sueidavo* DkštT 49, RAU 46, RAA82, RAK 76, LKT 296, *sueina* DsT 55, 68, ATT I 120, *sueinam* LKTCh 138, *sueję* DsT 59;

susirinkt ŠrT 142, *susirenkam* ŠrT 77, ATT II 103, *susrenkam* / *sueis* MIT 96, *susrinkdavo* / *sueidavo* ŠrT 114, *susirinkdavo* LKTCh 170, *susrinkę* MIT 57, *susirinkę* LKT 287, *susreñka* / *sueina* MIT 59, *sueina* / *susirinkę* LKT 287, *susirenka* MIT 115, RAP 63, *sùsrenka* RAV 105, *susrinko* DkštT 63, 99, *susirinko* LKT 273, *rinkdavomės* (po klausimo) MIT 122.

2. INDIGENIŲ ŽODŽIŲ KEITIMAS BENDRINĖS KALBOS ŽODŽIAIS

2.1. *burna* – *veidas*:

- a) DvŽ I 77, KltŽ 28, KupŽ I 255, VdškŽ 112 daiktavardžio *burna* 2-oji reikšmė ‘veidas’, 1-oji, suprantama, visoms lietuvių šnektoms bendra ‘ertmė tarp lūpų ir gerklės’. Daiktavardis *veidas* ‘priešakinė žmogaus galvos dalis’ taip pat užfiksuotas (DvŽ II 492) ir netgi gausiau iliustruotas (ir vediniu *veidelis*). KltŽ daiktavardžio *veidas* nėra. KupŽ IV 689–690 daiktavardžiui *veidas* skirtas nemažas straipsnis. Daiktavardis *burna* reikšme ‘veidas’ užfiksuotas LzŽ 42 (2-oji reikšmė). Šiame žodyne pateikiamas ir daiktavardis *veidas* (282). VdškŽ 879 daiktavardžio *veidas* 1-oji reikšmė ‘priekinė žmogaus dalis’ iliustruota taip pat gausiau negu *burna* (atitinkama reikšmė).
- b) *burną* LKT 292;
veidas DkštT 53, *veidą* ATT I 67, *veidaĩ* ATT I 67.

2.2. *plūksna* – *plunksna*:

- a) Daiktavardžio *plūksna* straipsnio apimtis (DvŽ II 117), palyginti su daiktavardžio *plunksna* straipsnio apimtimi ir reikšmėmis (ten pat), rodo, kad pastarasis nėra indigenus šnektos žodis. KltŽ 222, KupŽ III 275–276, VdškŽ 572 pateiktas tik *plūksna*. LzŽ 201 ir 202 užfiksuoti abu daiktavardžiai;
- b) *plūksnos* ATT I 48, *plūksną* LKTCh 113, *plūksnas* ATT I 142.

2.3. *sopėti, sopulys, sopstas – skaudėti, skausmas*:

- a) Veiksmožodis *sopėti* 'skaudėti' su priešdėliniais vediniais ir daiktavardis *sopulys* 'skaudėjimas, skausmas' aprašyti atitinkamai DvŽ II 277–278. Žodyne pateikti ir veiksmožodžio *skaudėti* (be vedinių) bei daiktavardžio *skausmas*, iliustruoto dviem pavyzdžiais iš tautosakos, straipsniai. KltŽ 285 užfiksuoti *sopėti, sopulys, sopstas*, nėra *skaudėti* ir *skausmas*. KupŽ pateikti abiejų šaknų žodžiai: *sopēt* 'jausti kūno kančią, supulį, skaudėti' (III 792–793), *sopulys* 1. 'skausmas, skaudėjimas' (III 794) ir *skaudēt* 'jausti skausmą, sopėti' (III 702), *skausmas* 1. 'kentėjimo jausmas, skaudėjimas' (III 702–703). LzŽ 241 užfiksuotas veiksmožodis *sopėti* nurodant, kad jo reikšmė kaip bendrinėje kalboje, o LzŽ 242 – daiktavardis *sopulys* 1. 'skausmas'. VdškŽ 698 fiksuotas veiksmožodis *sopėti* 'skaudėti' ir daiktavardis *sopulys* 'skausmas'; *skaudėti* 'jaustis skausmu, sopėti' (682), *skausmas* 1. 'kentėjimo jausmas sergant, susižeidus' (682–683) taip pat yra, o daiktavardžio *skausmas* straipsnis didesnis negu daiktavardžio *sopulys*;
- b) *sópēs* RAK 50, *sopa* LKT 280, 291, 293, LKTCh 114, DsT 78, RAV 109, *sopėš* RAK 50, *sopėdavo* LKTCh 188, *sopulys* LKT 280, *sopėjimo* LKT 280; *skauda* MIT 100, DkštT 56, RAV 68, 135, *neskauda* LKT 28, *skaudėdavo* RAV 68, *skausmai* LKTCh 112.

3. SKOLINIŲ KEITIMAS BENDRINĖS KALBOS ŽODŽIAIS.

Dėl skolinių semantinės klasifikacijos žr. Sakalauskienė 2006a: 80; Sakalauskienė 2006b: 227–229; Leskauskaitė 2006: 398.

3.1. SOCIALINĖS SRITIES LEKSIKA

3.1.1. Savaitės dienų pavadinimai:

- a) *paldienykas* (DvŽ II 46, KltŽ 199, VdškŽ 485, KupŽ, LzŽ nėra) – *pirmadienis* (DvŽ II 100, VdškŽ 562, KltŽ, LzŽ nėra), *pirmadienys* KupŽ III 208;

- b) *paldienyke* ATT I 132, *pirmadienį* RAP 51.
- a) *utarnykas* (DvŽ II 454, KltŽ 371, KupŽ IV 526, LzŽ 276, VdškŽ 836) – *antradienis* (VdškŽ 23, DvŽ, KltŽ) LzŽ neužfiksuotas, *antradienys* KupŽ I 42;
- b) *antradienį* ŠrT 142.
- a) *sereda* (DvŽ II 231, KupŽ III 648, LzŽ 232, VdškŽ 674), *sarada* (KltŽ 261) – *trečiadienis* (DvŽ II 424, VdškŽ 819, KltŽ, LzŽ nėra), *trečiadienys* KupŽ IV 403;
- b) *trečiadienį* DsT 83, RAP 34.
- a) *čtvergas* (DvŽ I 90, KltŽ 33, KupŽ I 285, LzŽ 47, VdškŽ 121) – *ketvirtadienis* (DvŽ I 275, VdškŽ 297, KltŽ, LzŽ nėra), *ketvirtadienys* KupŽ II 297;
- b) *ketvirtadienį* RAU 96.
- a) *pėtnyčia* (DvŽ II 83, KltŽ, VdškŽ nėra, KupŽ III 156, LzŽ 192) – *penktadienis* (DvŽ II 78, VdškŽ 542, KltŽ, LzŽ nėra), *penktadienys* KupŽ III 142–143;
- b) *pėtnyčioj* RAK 62, *penktadienis* RAP 34, *penktadienį* RAP 34, ATT I 82.
- a) *subata* (DvŽ II 304, KltŽ 297, KupŽ III 894, LzŽ 248, VdškŽ 714) – *šeštadienis* (DvŽ II 342, VdškŽ 771 (didesnis straipsnis negu skolinio), KltŽ, LzŽ nėra), *šeštadienys* KupŽ IV 49–50;
- b) *subata* RAV 142, *sùbatą* RAK 59, *subatoj* ATT I 82, *subatos* DkštT 63, *subatoj* LKTCh 117, *šeštadieniais* MIT 96, *šeštadienys* DkštT 111, *šeštadienis* DsT 37, RAU 61, 68, LKTCh 166, *šeštadienį* LKT 287, RAU 96, 97, RAP 34, 55, ATT I 150, *šeštadieniais* RAP 53; *šeštadienis*, *subata vadindavom* RAP 39.
- a) *nedėlia* (DvŽ II 10, KltŽ 185, KupŽ II 989, LzŽ 173, VdškŽ 408) – *sekmadienis* (DvŽ II 223–224, VdškŽ 671, KltŽ, LzŽ nėra), *sekmadienys* KupŽ III 626;
- b) *sekmadienis* LKTCh 167, DsT 78, *sekmadienio* ATT I 150, *sekmadienį* MIT 91, 121, RAU 96, DsT 83, RAP 66, *sekmadienio* DsT 129, *sekmadieniais* DkštT 46.

3.1.2. *nedėlia – savaitė*:

- a) *nedėlia* (DvŽ II 10, KltŽ 185, KupŽ II 989, LzŽ 173, VdškŽ 408) – *savaitė* (DvŽ II 218, KltŽ, LzŽ nėra, KupŽ III 610–611, VdškŽ 669);
- b) *savaitę* MIT 109, DkštT 68, RAU 97, ATT I 52, *sāvaitę* LKTCh 116, 193, ATT II 89, *sāvaičių* DkštT 52, *savaičių* DsT 60, *savaitės* (sing. gen.) DkštT 98, RAA 111, *sāvaitės* RAA 110, ATT II 102, *savaitės* DsT 37, 60, RAA 122, RAP 64, ATT II 108, *sāvaites* DkštT 74, RAV 142, *savaitėj* RAU 62;
nedėlia ATT II 82, *nedėlias* RAK 48, 60.

3.1.3. *susiedas, susiedija – kaimynas, kaimynystė*:

- a) DvŽ užfiksuoti daiktavardžiai *susiedas* ‘kaimynas’ (DvŽ II 313) ir *kaimynas* ‘gretimas gyventojas’ (DvŽ I 230), abiejų straipsniai panašios apimties. Dar užfiksuotas daiktavardis *susiedka* ‘kaimynė’ (DvŽ II 313), daiktavardžiai *susiedija*, o *kaimynka* ir *kaimynystė* nėra. KltŽ 302 pateikiami *susiedas*, *susiedija* ir *susietka*, o *kaimynas*, *kaimynystė* neužfiksuoti. KupŽ II 125–126 užfiksuoti daiktavardžiai *kaimynas*, *kaimynystė* ir *kaiminka*, o KupŽ III 928 – *susiedas*, *susiedija* ir *susiedka*, LzŽ – *susiedas* (250) ir *susietka* (251), straipsnių pradžioje nurodyta, kad tai nauji žodžiai šnektoje. Daiktavardžio *kaimynas* reikšmė kaip bendrinėje kalboje (102). VdškŽ pateikiamas *susiedas*, *susiedėlis* (745) ir *susiedka* (746). Šaknis *kaimyn-* atspindėta (265) keturiais straipsniais: *kaimynas* ‘arti gyvenantis žmogus’, *kaimynėlis* ‘dem. kaimynas’, *kaimynystė* ‘gyvenimas arti vienas kito’ ir *kaimynka* ‘kaimynė’ (straipsnyje *kaimynas* nurodomas ir moteriškosios giminės daiktavardis *kaimynė*, bet jis neilustruotas);
- b) *susiedas* ATT I 37, *susiedą* ŠrT 91, LKTCh 180, *susiedo* RAK 50, *susiedui* RAK 51, *susiedų* ŠrT 91, *susiedka* ŠrT 63, RAV 107, *susiedijoj* DsT 38, RAU 62, ATT II 66, *kaimyno* / *susiedo* LKTCh 117, *kaimynas* DsT 56, LKTCh 157, RAA 106, RAK 81, *kaimynu* RAV 149, *kaimynų* MIT 109, ATT I 74, *kaimyno*

LKTCh 141, *kaimynui* RAV 126, *kaimynu[i]* RAP 78, *kaimyną* DkštT 74, *kaimynai* DsT 61, ŠrT 114, LKTCh 169, MIT 81, 83, RAP 62, *kaimynė* LKTCh 166, ATT I 142, *kaimynystėj* DkštT 50, ŠrT 175 (orig. *kbijimĩsti*), DsT 81, ATT I 49, 91, ATT II 99, *kaimynystėn* RAU 88, *kaimynystėj* LKTCh 135, MIT 85, *kaiminka* DkštT 110, RAK 52, *kaimynka* LKTCh 141, *kaiminkos* (pl. nom.) RAU 46, *kaiminkas* RAK 62, *kaimynam* DsT 62.

3.1.4. *veselia*, *veselia*, *veselija* – *vestuvės*:

- a) Į DvŽ įtraukti daiktavardžiai *veselia* ‘vestuvės, sutuoktuvės’ (DvŽ II 506) ir *veselia* ‘t. p.’ (DvŽ II 507), jame pateikiamas ir daiktavardis *vestuvės* ‘vedybų apeigos ir pokylis’. KltŽ 396 fiksuota *veselia* ir vediniai *veselinis* ‘vestuvinis’, *veselioti* ‘švęsti vestuves’. KltŽ *vestuvės* neužfiksuotas. KupŽ IV pateikiami keli slaviškojo skolinio variantai: *veselios* ‘vestuvės’ (740–741), *veselijos* ‘t. p.’ (740), *veselios* ‘t. p.’ (739), *veselė* ‘t. p.’ (739), *veselia* ‘t. p.’, *veselija* ‘t. p.’ (740), taip pat ir iš bendrinės kalbos atėjusios *vestuvės* ‘vedybų apeigos ir pokylis’ (751). LzŽ 285 pateikiami daiktavardžiai *veselė*, *veselia* ir *veselka*. Kaip retesnis, rečiau vartojamas žodis (pažyma rt.) LzŽ 296 pateikiamas ir *vestuvės*. VdškŽ fiksuota ir *veselija* (885), ir *vestuvės* (886);
- b) *veselia* MIT 123, *veselion* ATT I 73, *veselijoj* RAU 109, *veselios* LKTCh 157, *veselia* ATT I 157, *veselios* RAV 112, *veseles* RAK 62, *veselnykai* ATT I 91, *vestuvės* / *atveselioja* DsT 41, *vestuvės* / *veselia* ATT I 91, *vestuvėm* / *veselios* ATT I 151, *vestuvės* LKT 271, 287, RAA 51, ŠrT 93, RAA 107, RAP 89, ATT I 49, *vestuvių* ŠrT 79, ATT II 100, *vestuves* ŠrT 93, DsT 38, 39, *vestuvėse* RAP 89, (po klausimo: *O kaip vestuvės?* ...) *vestuvės* DsT 129.

3.1.5. *ūlyčia* – *kaimas*:

- a) Kad ankstesnis žodis buvo *ūlyčia* (2-oji reikšmė ‘kaimas, sodžius’, DvŽ II 445), rodo pažyma nj. straipsnyje *kaimas* (DvŽ I 230). KltŽ 368 *ūlyčia* 1-oji reikšmė ‘kaimas, sodžius’, *kaimas* nėra. Daiktavardžiui *kaimas* ‘valstiečių gyvenamoji ir darbo vieta, sodžius’ aprašyti KupŽ II 124–125 skirtas nemažas

straipsnis. Daiktavardžio *ūlyčia* 2-oji reikšmė ‘kaimas, sodžius’ taip pat gana gausiai iliustruota (Kupž IV 509–510). LzŽ 274 tefiksuota šio žodžio reikšmė ‘gatvė’, o daiktavardis *kaimas* pateikiamas su pažyma nj. (LzŽ 102; šia reikšme vartojamas skolinys *sela*, LzŽ 231). VdškŽ 833 pateikiamas daiktavardis *ūlyčia* ‘kaimas’, o VdškŽ 264 – *kaimas* ‘nedidelė ne miesto tipo gyvenvietė, sodžius; tokios gyvenvietės žmonės’. Abiejų žodžių straipsniai panašios apimties;

- b) *ūlyčios* ATT II 79, *ūlyčios* LKTCh 147 / *kaimas* 148, *ūlyčion* ATT I 59, *ūlyčioj* RAK 48, *ūlyčių* LKTCh 168, LKT 298, *ūlyčioj* / *kaimo* LKTCh 149, *kaimas* LKT 287, MIT 94, LKTCh 170, RAA 117, RAV 66, *ūlyčia* (ir *kaimas*) MIT 95, MIT 114, *kaimo* LKT 275, DkštT 54, ŠrT 65, RAK 74, RAP 88, ATT I 47, *kaimo* DsT 55, DkštT 54, ŠrT 65, RAU 67, RAV 65, LKTCh 115, 136, *kaimo* DkštT 52, LKTCh 170, RAV 68, *kaimas* DkštT 75, *kaiman* ATT II 64, LKTCh 112, 169, *kaimai* RAV 148, *kaimą* / *ūlyčios* RAU 108, *kaima* ŠrT 77(m., 1904), ŠrT 154(m., 1912).

3.1.6. *ženyti*, *apsiženyti* – *vesti(s)*, *apsivesti*:

- a) Veiksmažodis *ženyti* DvŽ pateikiamas veiksmažodžio *ženyti* ‘vestis, tuoktis’ straipsnyje (DvŽ II 564) po sutrumpinimo refl., *apsiženyti* randamas (nepaaiškintas) veiksmažodžio *apženyti* straipsnyje (DvŽ II 565) (s. v. *ženyti*) po atitinkamo sutrumpinimo. Veiksmažodžio *vesti* tik 8-oji reikšmė ‘imti žmoną arba vyrą’ (DvŽ II 508), kartu pateikiama ir veiksmažodžio *vestis* vartosena (po refl.). Veiksmažodis *apsivesti* pateiktas kaip 2-oji *apvesti* reikšmė ‘susituokti (vesti, ištekėti)’ (DvŽ II 508). KltŽ 424 veiksmažodžio *ženyti* 2-oji reikšmė ‘refl. vesti’, atitinkamai pateiktas ir *apsiženyti* (ten pat). Veiksmažodžio *vesti* lizdiniame straipsnyje (KltŽ 396–398) „tuokimosi“ reikšmė neatspindėta. Kupž IV veiksmažodis *ženyti* pateiktas kaip veiksmažodžio *ženyti* 2-oji reikšmė ‘vesti’ (968–969) ir ‘tekėti’ (969) po pažymos refl. ir 3-oji reikšmė ‘tuoktis’ (969–970), *apsiženyti* 2. refl. ‘vesti’ ir ‘tekėti’ (970), bei 3. refl. ‘susituokti’

(970–974). Kaip ir kitų žodynų atveju, veiksmažodis *ženyti* LzŽ pateikiamas veiksmažodžio *ženyti* straipsnyje (295) po pažymos refl., atitinkamai ir *apsiženyti* (ten pat). Veiksmažodžio *vesti* lizdiniame straipsnyje LzŽ 285–286 nefiksuota „tuokimosi“ reikšmė. VdškŽ veiksmažodis *apsiženyti* pateikiamas veiksmažodžio *apženyti* straipsnyje (48): 2. refl. ‘susituokti, vesti ar ištekėti’, atitinkamai *ženyti* – *ženyti* (914) 2. refl. ‘tuoktis, vesti ar tekėti’. Tuo pačiu būdu fiksuotas ir veiksmažodis *apsivesti*: *apvesti* 2. ‘susituokti, vesti ar ištekėti’ (47). Straipsnio *vesti* 3-ioji reikšmė 3. refl. ‘tuoktis’ iliustruota vienu sakiniu;

- b) *ženijas*, *ženyti* DsT 39, *ženyti* ŠrT 95, RAU 63, ATT II 101, *ženijos* ATT I 56, *ženyjies* ‘vesk’ RAV 128, *ženyjutės* RAK 60, *apsiveda* DsT 42, RAP 68, *apsiženijus* ‘ištekėjusi’ LKTCh 148, *apsiženijau* ‘susituokiau’ ATT II 102, *apsiženijau* ‘vedžiau’ LKTCh 187, *apsiženijo* LKTCh 159, RAA 114, MIT 85, RAV 86, 128, ATT I 154, *apsiženysi* RAP 33, *ženyti* / *apsivedė* DsT 129, *apsivedžiau* / *apsiženija* RAP 51, 53, *vedus* ‘ištekėjusi’ / *ženota* ATT II 71, *apsivedę* MIT 108, *apsivedė* LKT 274, DkštT 47, LKTCh 138, RAV 79, 135, *apsivedžiau* ‘ištekėjau’ ŠrT 81, RAK 74, ATT II 81, *apsivedėm* MIT 121, *apsivest* ATT II 81, *vestis* ‘tuoktis’ RAA 104 / *nebeapsiženijo* RAA 104.

3.1.7. *daktaras* – *gydytojas*:

- a) DvŽ pateikti maždaug vienodos apimties daiktavardžių *gydytojas* ‘gydymo specialistas’ (DvŽ II 177–178) ir *daktaras* 1-oji reikšmė ‘gydytojas’ straipsniai, pastarasis turi dar dvi reikšmes: 2. ‘felčeris’, 3. ‘žiniuonis’; ši iliustruota sakiniu *tai itokiu daktarų kap buvo, tai būna geriau kap gydytojas*. KltŽ 37 *daktaras*, *gydytojas* nėra. KupŽ I 321 *daktaras* ‘gydytojas’ nemažas straipsnis, *gydytojas* ‘kas gydo, daktaras’ (KupŽ I 660) iliustruotas dviem sakiniiais. LzŽ 50 užfiksuoti daiktavardžiai *daktorius* ‘gydytojas’ ir *daktorka* ‘gydytoja’, *gydytojas* LzŽ nėra. VdškŽ pateikiami abu daiktavardžiai: *daktaras* (ir variantas *dakteras*) (129) ir *gydytojas* (184), pastarasis iliustruotas tik vienu sakiniu;

b) *daktaras* LKT 294, *daktarą* LKT 284, DkštT 110, MIT 90, ŠrT 83, RAK 65, RAP 64, ATT II 79, *daktarui* RAA 117, *daktarai* LKT 294, ŠrT 83, RAP 37, ATT I 103, *doktoriai* RAV 69, *daktarų* ATT I 110, *daktarus* ATT I 110, *gydytojas* LKTCh 141, *gydytoją* / *daktarą* ATT I 48, *gydytojai* DkštT 53, *gydytojus* RAV 68, 69.

3.1.8. *šliūbas* – *bažnytinė santuoka*:

- a) DvŽ II 360 daiktavardis *šliūbas* ‘bažnytinės sutuoktuvių apėigos’, žodžio *santuoka* nėra. KltŽ neužfiksuotas nė *šliūbas*. KupŽ IV 113 pateikiamas *šliūbas* ‘bažnytinės sutuoktinių apėigos’ (reikšmės aiškinime turbūt korektūros klaida – R. P.). Žodžio *santuoka* taip pat nėra, kaip ir veiksmazodžio *tuoktis*. Tokia pat padėtis fiksuojama ir LzŽ: *šliūbas* ‘sutuoktūvės’, *santuoka* ir *tuoktis* nėra. VdškŽ 782 pateikiamas daiktavardis *šliūbas* ‘bažnytinė santuoka’, *santuoka* ir *tuoktis*, kaip ir kituose žodynuose, nėra;
- b) *šliūbą* LKT 287, *par vestuves po šliūbui* ATT I 106.

3.2. BUITINĖS SRITIES LEKSIKA

3.2.1. *abrūsas* – *rankšluostis*:

- a) *abrūsas* ‘rankšluostis’ (DvŽ I 2, KltŽ 1, KupŽ I 3, LzŽ 17, VdškŽ 1), *rankšluostis* ‘siauras audeklo gabalas rankoms, veidui, kūnui šluostyti’ DvŽ II 160, ‘pailgas audeklo gabalas kūnui, indams ir pan. šluostyti’ VdškŽ 643, KupŽ III 428 *rankšluostys* ‘pailgas, siauras audeklo gabalas rankoms, veidui, kūnui šluostyti’, KltŽ, LzŽ nėra;
- b) *abrūsas* ŠrT 64, ATT I 106, *abrūsėliai* MIT 112, *rankšluostis* DkštT 93, *rankšluosčių* DsT 40, RAU 64, *rankšluostį* DsT 42, *rankšluosčiu* DsT 66, ATT I 93, *rankšluosčius* DsT 79.

3.2.2. *kilbasa* – *dešra*:

- a) DvŽ ir LzŽ fiksuotas tik daiktavardis *dešra* ‘toks produktas – mėsos prikimšta žarna’ (DvŽ I 119); LzŽ 56 nurodyta, kad reikšmė kaip bendrinėje kalboje. KltŽ 110 *kilbasa* ‘dešra iš mėsos’, *dešra* (KltŽ 45), kaip ir kitose šnektose turi reikšmę

‘kruopų ar tarkuotų bulvių prikimšta žarna, vėdarai’. Kupž I 375 1-oji *dešra* reikšmė pažymėta nj. ‘maisto produktas – į žarną prikimšta mėsa’, 2-oji ‘vėdaras’. Skoliniai *kilbasa* 1. ‘dešra’ (Kupž II 319), *kelbasa* ‘t. p.’ (Kupž II 250) taip pat fiksuojami, Vdškž – ir *kilbasa* (301), ir *dešra* ‘žarna, prikimšta mėsos’ (138). Šiame žodyne pateikiamas iš bendrinės kalbos atėjęs žodis *dešrelė* ‘nedidelė, plona, ppr. virta dešra’ (ten pat);

- b) *kilbasas* DkštT 73, LKT 297, ATT II 82, *kelbasos* ATT I 58, *dešrų* DkštT 94, *dešrom* (pl. instr.) / *kilbasom* RAV 127, *dešrų* ‘vėdarų’ RAU 109.

3.2.3. *paduška – pagalvė*:

- a) Dvž užfiksuoti abu daiktavardžiai: *paduška* 1-oji reikšmė ‘pagalvė, priegalvis’ (Dvž II 39) ir *pagalvė* ‘plunksnų maišelis galvai padėti atsigulus’ (Dvž II 41). Kltž tėra *paduška* (196). Kupž pateikiami abu daiktavardžiai: gana dideliu straipsniu *paduška* ‘pagalvė’ (III 10) ir *pagalvė* 1. (nj.) ‘priegalvis galvai pasidėti atsigulus’ (III 14), iliustruota vienu sakiniu. Lzž *pagalvė* neužfiksuota, žodyne yra du skoliniai *paduška* (181) ir *poduška* (203). Vdškž pateikiamas tik daiktavardis *paduška* (466);
- b) *paduška* ATT II 93, *paduškos* RAU 80, *paduškas* ŠrT 110, *paduškelę* RAK 51.

3.2.4. *petelnė, skarvada– keptuvė*:

- a) Daiktavardžiai *petelnė* ir *keptuvė* Dvž neužfiksuoti, savas šnekotos žodis yra skolinys *skarvada* ‘keptuvė’ (Dvž II 249), tą pačią padėtį rodo ir Lzž (*skarvada* Lzž 236). Kltž 211 pateiktas *petelnia*, *keptuvė* nėra. Pastarasis neužfiksuotas ir Kupž, jame pateikiami daiktavardžiai *petelnė* ir *petelnia* (Kupž III 156). Vdškž 554 *petelnė*, *keptuvė* nėra;
- b) *petelnios* (pl. nom.) DsT 48, *petelnios* (sing. gen.) DsT 60, RAV 125.

3.2.5. *sklenyčia – stiklinė*:

- a) *sklenyčia* ‘stiklinė’ (Dvž II 256, vienas pavyzdys) ir *stiklinė* ‘stiklinis indas gėrimams gerti’ (Dvž II 291, du pavyzdžiai). Kltž

277 *sklenyčia* ‘stiklinė; į ją telpantis kiekis’, yra fiksuojamas ir *stiklinė* ‘stiklinis indas arbatai ar kitiems gėrimams gerti’ (KltŽ 291). KupŽ III 724 užfiksuoti daiktavardžiai *sklenyčia* ‘stiklinė; joje telpantis kiekis’ ir gal kiek didesniu straipsniu KupŽ III 850 *stiklinė* ‘geriamasis stiklinis indas; jame telpantis kiekis’. LzŽ 237 pateikiamas skolinys *sklenyčia* ‘stiklinė’, *stiklinė* su pažyma nj. taip pat užfiksuota (245). VdškŽ fiksuotas daiktavardis *sklenyčia* (686), vienas iš dviejų jo iliustracinių sakinų yra toks: *Seniau vadindavo sklenyčiom* (suprask stiklines), *stiklinė* straipsnis taip pat yra (708);

- b) *stiklinės* (sing. gen.) RAA 123, *stikline* DsT 46, *stiklinės* (pl. nom). DsT 51, *stiklinę* RAU 53, RAA 51, *stiklinėn* DsT 62.

3.2.6. šėpa – spinta:

- a) *šėpa* ‘spinta’ (DvŽ II 338, 2 pavyzdžiai, KltŽ 310, LzŽ 255), *spinta* ‘baldas drabužiams susikabinti ir sudėti’ (DvŽ II 282, 2 pavyzdžiai), KltŽ, LzŽ nėra. KupŽ pateikiami abu daiktavardžiai: *šėpa* ‘spinta’ (IV 39–40) ir *spinta* ‘baldas – dėžė su durimis, lentynomis, stalčiais kam nors sudėti’ (III 809–810). VdškŽ taip pat *šėpa* (769), *spinta* ‘baldas drabužiams ar knygoms laikyti’ (701), pirmasis iliustruotas dviem sakiniais, antrasis – trimis;

- b) *spintos* (sing. gen.) ATT I 89, *spintą* DsT 40, RAU 64, *spinton* DsT 66, *spintōn* LKTCh 137, *spintutė* MIT 104, *spintutėn* RAA 54.

3.2.7. zerkolas – veidrodis:

- a) *zerkolas* ‘veidrodis’ (DvŽ II 549, KltŽ 415, po 1 pavyzdį), *veidrodis* nėra. KupŽ užfiksuoti abu daiktavardžiai: *zerkolas* (IV 922, 4 pavyzdžiai; ir variantas *zerkalas* ten pat, 1 pavyzdys); nemažu straipsniu *veidrodis* ‘nusvidintas ar kitaip apdorotas stiklas vaizdui atspindėti’ (IV 690). LzŽ 292 pateiktas *zerkolas*, *veidrodis* nėra. VdškŽ užfiksuotas *dzerkolas* (*zerkolo* fonetinis variantas) (161, vienas iliustracinis pavyzdys), *veidrodis* ‘specialiai apdorotas stiklas ar metalas vaizdui atspindėti’ (879, taip pat vienas pavyzdys);

- b) *zerkalą* RAK 62, *veidrodis* ŠrT 97, RAU 88.

3.2.8. *viedras* – *kibiras*:

- a) Daiktavardis *viedras* ‘kibiras’ (DvŽ II 518) gana gausiai iliustruotas, pateikiami 4 jo priesaginiai vediniai, *kibiras* ‘indas vandeniui semti ir nešti, pienui ar kt. supilti’ užfiksuotas su pažyma nj. (DvŽ I 277). Taip pat pažymėtas ir KupŽ II 307 *kibiras* ‘indas vandeniui semti ir nešti, pienui ar kam kitam supilti; jame telpantis kiekis’. *viedras* KltŽ 401, LzŽ 287, *kibiras* šiuose žodynuose nėra. KupŽ IV 774–775 pateikiamas didelis daiktavardžio *viedras* ‘kibiras; jame telpantis kiekis’ straipsnis. VdškŽ 888 yra daiktavardžio *viedras* ir jo vedinių (*viedrelis*, *viedriokas*, *viedriukas*) straipsniai, žodyne užfiksuota ir *kibiras* ‘indas skysčiui, biralams ir pan. semti, nešti; jame telpantis kiekis’ su vediniais *kibirėlis* ir *kibiriukas* (299). Pastarųjų žodžių straipsniai kiek mažesni negu pirmųjų;
- b) *viedrą* RAA 83, RAV 127, *viedru* MIT 116, *viedre* ŠrT 97, *viedru* (dual. acc.) LKT 286, *viedrų* RAA 83, RAK 66, *viedrus* ATT I 38, *viedriuką* ATT II 98; *viedro* / *kibiro* ŠrT 107, *kibirą* ATT I 89, *kibiran* LKTCh 116, *kibirai* ATT II 98, *kibirais* ATT II 97, *kibirelį* MIT 92.

3.2.9. *pečius*, *pečiukas* – *krosnis*, *krosnelė*:

- a) DvŽ pateikiami daiktavardžiai *pečius* ‘krosnis’ ir *pečiukas* ‘žr. pečelis’ (DvŽ II 73) bei *pečelis* ‘šildomoji krosnis’ (DvŽ II 72). Tačiau žodyne pateiktas daiktavardis *krosnis* turi kitas nei bendrinėje kalboje reikšmes: 1. ‘akmenų krūva, krūsnis’ ir 2. ‘iš akmenų sukrautas šildomasis pirties ugniakuras’. KltŽ 208 *pečius* ‘senoviška krosnis patalpai šildyti, maistui virti, kepti’, *krosnis* (KltŽ 124) taip pat pateikiama kita nei bendrinėje kalboje reikšmė ‘iš akmenų sukrautas šildomasis pirties ugniakuras, krūsnis’. Analogiška *krosnis* reikšmė ‘iš akmenų ar plytų sukrautas pirties ugniakuras’ užfiksuota KupŽ II 484 (2-oji šio žodžio reikšmė ‘plytų statinys patalpai šildyti’ ne visai aiški, gal tai pečiukas, bet pažymos nj. nėra). Daiktavardžiui *pečius* ‘krosnis patalpai šildyti, maistui virti, kepti, kam džiovinti ir pan.; jame telpantis kiekis’

aprašyti skirtas didelis straipsnis (III 125–126). LzŽ 189 pateikiami daiktavardžiai *pečius* 1. ‘trobos krosnis’, 2. ‘pirties krosnis’ ir *pečiukas* ‘jaujos krosnis’ bei *pečelis* ‘t. p.’; šaknies *krosn-* žodžių nėra. VdškŽ 324 užfiksuotas kito kamieno variantas *krosnė* (du iliustraciniai pavyzdžiai), gerokai didesnis daiktavardžio *pečius* straipsnis (539, septyni iliustraciniai pavyzdžiai);

- b) *pečius* LKT 295, RAV 81, RAP 48, *pečiaus* DsT 37, 81, RAU 61, LKTCh 139, 184, MIT 51, *pečių* LKT 296, LKTCh 112, RAV 81, RAP 35, 68, *pečių* DsT 42, RAV 109, *pečiai* DsT 83.

3.3. VERTINAMOJI LEKSIKA

3.3.1. *griekas* – *nuodėmė*:

- a) Daiktavardis *griekas* ‘nuodėmė’ DvŽ I 187 pailiustruotas vienu pavyzdžiu, kaip ir *nuodėmė* ‘nusižengimas religinėms, dorovinėms taisyklėms, nusidėjimas’ (DvŽ II 28). Žodyne nėra veiksmožodžio *griešyti*, neužfiksuotas ir veiksmožodis *nusidėti* (s. v. *dėti*). KltŽ 81 pateikta *griekas* ir *griešyti*, užfiksuotas ir *nuodėmė* ‘nusidėjimas’ (KltŽ 192) bei *nusidėti* ‘nusikalsti’ (KltŽ 46, lizdiniame straipsnyje *dėti* [*nudėti*]). KupŽ I 738–739 pateikiamas daiktavardis *griekas* ‘nuodėmė’ bei veiksmožodis *griešyt* ‘nusidėti; nusikalsti’ (KupŽ I 739). LzŽ 86 yra daiktavardžio *griekas* ‘nuodėmė’ ir veiksmožodžio *griešyti* ‘nusikalsti’ straipsniai, *nuodėmė* nėra. VdškŽ 197 pateikiamas daiktavardis *griekas* (ir veiksmožodis *griešyti*), daiktavardžio *nuodėmė* ‘religinių, dorovinių taisyklių peržengimas, nusidėjimas’ straipsnis taip pat yra, bet veiksmožodžio *nusidėti* nėra;

- b) *griekas* ATT I 87, 115, ATT II 109, *griešytie* MIT 126, *sugriešijau* ATT I 87, *nuodėmę* DkštT 52, *nuodėmes* LKTCh 166.

3.3.2. *durnas*, *durnius* – *kvailas*, *kvailys*:

- a) Būdvardis *durnas* DvŽ neužfiksuotas, tik jo vediniai *durnavotas*, *durnickas*, *durnystė*, *durnius*. Su pažyma nj. žodyne pateiktas būdvardis *kvailas* ‘kuris riboto, menko proto, paikas’ (DvŽ I 328), yra ir *kvaišys* ‘kvaiša, kvailys’ (DvŽ I 329). KltŽ

56 pateikiamas būdvardis *durnas* ‘kvailas, neišmintingas’ ir jo vediniai *durniuoti* ‘kvailioti’, *durnius* ‘kvailys’, *durnumas* ‘kvailumas’, *kvail-* šaknies žodžių nėra, tik *apkvaišti* ‘apsvaigti, pasidaryti kvailam’ KltŽ 132 (s. v. –*kvaišti*). KupŽ I 493–495 pateikiami būdvardžio *durnas* ir jo vedinių (ir jų vedinių) straipsniai: *durnas* 1. ‘kuris riboto proto, kvailas’, *durnavot* ‘kvailai elgtis, ką daryti’, *durnėlius* ‘apykvailis žmogus’, *durnėlys* ‘t. p.’, *durnėt* ‘darytis kvailam’, *durniuot* ‘kvailai elgtis, paikioti, kvailioti’, *durnius* ‘kvailys’, *durnynas* ‘psichiatrinė ligoninė’ ir kt. KupŽ II 547 užfiksuotas būdvardis *kvailas* ir jo vediniai *kvailys*, *kvailumas*. LzŽ 66 yra *durnas* ‘kvailas, neišmintingas’ ir *durnius* ‘kvailys’, užfiksuotas (137) ir *kvailas* su pažyma nj. ir klaustukais (nj. ???), taip pat su pažyma rt. VdškŽ pateikiamas būdvardis *durnas* (156) ir dar šešiolika jo vedinių, tarp jų ir *durnius* (157). Užfiksuotas ir būdvardis *kvailas* ‘paikas, menko proto’ (336), iliustruotas vieninteliu pavyzdžiu, be vedinių;

- b) *durnas* ŠrT 99, RAU 106, LKTCh 191, RAV 82, ATT II 76, *durną* RAV 130, *durnesnio* RAV 131, *durni* LKTCh 141, RAA 111, *durna* DkštT 44, ŠrT 82, ATT I 57, *durnōs* ATT I 38, *duřnos* DkštT 57, *durnom* DkštT 58, *durnino* ‘vadino kvaiile’ LKTCh 169, *durnius* LKTCh 190, *durniukas* ATT I 59, *durnys-tė* RAV 70, *iřdurniuot* ATT I 51; *kvailys* LKT 287.

3.3.3. *bagotas* – *turtingas*:

- a) Būdvardžio *bagotas* ‘turtingas’ nemažas straipsnis (DvŽ I 43–44, KupŽ I 126). Kiek mažesnis būdvardžio *turtingas* 1. ‘turintis daug turto’ straipsnis (DvŽ II 439). KltŽ 16, LzŽ 30 tik *bagotas*, *turtingas* nėra. KupŽ IV 481 fiksuojamas būdvardis *turtingas* ‘daug turto turintis’ ir jo vedinys *turtuolys* ‘kas turi daug turto, turtingas’. VdškŽ 80 yra būdvardžio *bagotas* straipsnis, užfiksuotas ir būdvardis *turtingas* (828), jo vedinių tėra vienas –rieveiksmis *turtingai* (ten pat);
- b) *bagotas* ŠrT 94, LKTCh 157, RAA 115, RAP 35, *bagotam* RAP 37, *bagoto* RAA 106, *bagotai* (adv.) MIT 112, *nebagotas* MIT

107, *bagoti* LKTCh 111, RAA 106, RAV 123, *bagotesni* DkštT 99, *bagotesnys* DsT 40, RAU 64, *bagotesniai* (pl. nom.) RAK 76, *bagotesnius* RAA 81, *bagočiai* RAK 52, *bagočka* LKTCh 158; *turtuolis* MIT 52, *turtingas* RAA 116, RAV 130, ATT I 76, *turtingi* / *bagota* ATT I 91, *turtingesniem* RAP 32.

3.3.4. *biednas* – *neturtingas*:

- a) Būdvardis *biednas* ‘neturtingas, vargingas’ (DvŽ I 62, KltŽ 20). KupŽ I 185 *biednas* 1. ‘neturtingas’, LzŽ 36 ‘neturtingas, vargšas’, VdškŽ 96 1. ‘neturtingas, skurdžiai gyvenantis’;
- b) *biednas* RAV 129, *biednam* ŠrT 75, RAP 37, *biedniem* RAP 32, *biedna* RAK 58, ŠrT 135, *biedniai* ATT I 155, *biedniai nebagotai* MIT 126, *biedni* DkštT 79, LKT 283, ATT II 99, *biednūs* DkštT 96, ATT I 63, *biednų* RAP 32, *biednesniai* (pl. nom.) DkštT 99, *biednai* (adv.) DsT 63, *biednas* (nom. masc.) DsT 72, ŠrT 94, *biedniausi* RAK 52, *biednos* (pl. nom.) MIT 48, *biednas* / *praturtēt* RAA 115.

3.3.5. *markatnas* – *liūdnas*, *nusiminęs*:

- a) DvŽ I 369 *liūdnas* ‘nejaučiantis džiaugsmo, nusiminęs’, *markatnas* nėra, *nusiminęs* nei atskiru straipsniu, nei nesamu veiksmažodžiu (LKŽe) *mintis* neužfiksuotas. KltŽ 161 *markatnas* ‘liūdnas, nusiminęs’, *liūdnas* nėra, *nusiminęs* taip kaip DvŽ. KupŽ II 775 užfiksuotas būdvardis *markatnas* ‘liūdnas, nusiminęs’, KupŽ II 715 yra ir būdvardis *liūdnas* 1. ‘jaučiantis liūdesį, nelinksmas’, *nusiminęs* pateiktas straipsnio 2 *nusimint* (s. v. 2 *mint*) iliustracijoje (KupŽ II 895). LzŽ neužfiksuoti nei *markatnas*, nei *liūdnas*, nei *nusiminęs*. „Liūdnumo“ reikšmė, regis, išreiškiama skoliniu *nūdnas* ‘liūdnas, nusiminęs’, dar *nūda* ‘liūdesys’ (LzŽ 178). VdškŽ pateikiamas būdvardis *markatnas* (372) su vediniais, taip pat ir *liūdnas* 1. ‘neturintis džiaugsmo, nusiminęs’ (360–361), pastarojo duodami ir vedinių (*liūdnai* [360], *liūdnokas*, *liūdnumas* [361]) bei pamatinio veiksmažodžio *liūdėti* (360) straipsniai. Be to, šiame žodyne užfiksuoti veiksmažodžiai *nuliūsti* ‘pasidaryti liūdnam’ (433) ir *nusiminti* (*nusminti* ‘nuliūsti’ 445);

b) *markatnas* ATT I 134, *markatnà* ATT I 66, *markatniai* MIT 96, *markãtna* ATT I 120, 134; *liūdna* DsT 79, RAK 87.

3.3.6. *nūdnas* – *nuobodus*:

a) DvŽ užfiksuotas tik daiktavardis *nūda* ‘nuobodulys, nuobodybė’ (DvŽ II 26), būdvardžio *nūdnas*, kaip ir *nuobodus*, nėra. KltŽ 191 *nūdnas* ‘liūdnas, nuobodus’, KltŽ 192 *nuobodus* ‘keliantis nuobodulį’. KupŽ II 1050 *nūdnas* 1. *nūdna* ‘liūdna, nelinksma, nesmagu’, 2. ‘keliantis liūdesį, nusiminimą, nuobodus’. Būdvardžio *nuobodus* ‘keliantis nuobodulį’ straipsnis KupŽ II 1061–1062 ganėtinai didelis, ten pateikiami 9 jo vadiniai. Dėl būdvardžio *nūdnas* LzŽ žr. aukščiau; *nuobodus* šiame žodyne nėra. VdškŽ 423 pateiktas būdvardis *nūdnas*, jo 2-oji reikšmė ‘nykus, nuobodus, neteikiantis džiaugsmo, pasitenkinimo’, o VdškŽ 437 – būdvardis *nuobodus* 1. ‘keliantis nuobodulį’, 2. *nuobodu* ‘nyku, neįdomu’ su vadiniais *nuobodybė*, *nuobodumas* (437), *nuobodžiauti* (437);

b) *nūdnumo* ‘liūdesio’ ATT II 66, *nūdna* ATT II 105, *nuobodesnis* ATT I 70.

3.3.7. *šposas*, *štuka*, *zbitka(s)* – *išdaiga*, *pokštas*:

a) DvŽ tėra daiktavardis *štuka* 2. ‘pokštas, išdaiga’. KltŽ 326 *štuka* 2. ‘išdaiga, juokai’, KltŽ 415 *zbitkas* ‘išdaiga’, *išdaiga* ir *pokštas* nėra. KupŽ fiksuoti visi skolintiniai daiktavardžiai: *šposas* 1. ‘pokštas, išdaiga, juokai’ (IV 145–146), *štuka* 4. ‘pokštas, juokai, išdaiga’ (IV 149) ir *zbitkas* 1. ‘išdaiga, pokštas, šunybė’ (IV 919). LzŽ pateikiamas *štuka* ‘pokštas, išdaiga’ (259), *zbitka* neužfiksuotas, tik jo vadinys *zbitkavotis* ‘šaipytis, tyčiotis’, daiktavardžių *išdaiga* ir *pokštas* nėra. VdškŽ fiksuota *šposas* 1. ‘pokštas, išdaiga, pajuokavimas’ (787), *štuka* 2. ‘pokštas, išdaiga’ (788), *zbitka* ‘išdaiga’ (906), *pokštas* ir *išdaiga* nėra fiksuota;

b) *šposų* DkštT 42, *štuką* LKTCh 185, *zbitkų* ŠrT 160, RAK 91, *zbitkus* DsT 131.

Apibendrinamosios pastabos

Iš pateiktos analizės ir pavyzdžių matyti, kad rytų aukštaičių šnektose konkuruoja senieji ir perimti iš bendrinės kalbos žodžiai. Įdomiausia, kad kai kuriais atvejais keičiama indigeni šnektų leksika. Be paminėtųjų straipsnyje, galima dar nurodyti veiksmažodžio *lėkti* ‘bėgti’ keitimą veiksmažodžiu *bėgti*, veiksmažodžio *mainyti* – *keisti* ir pan. Kai kuriuose šaltiniuose jau fiksuojamas veiksmažodis *apsirengti* vietoj įprasto *apsivilkti*, pavyzdžiui, *apsirengt* ATT II 69.

Aktyviausiai, regis, keičiama skolintinė leksika, ypač žodžiai, susiję su socialine sritimi ir buitimi, mažiau – vertinamoji leksika. Tačiau kai kurie skoliniai „nepasiduoda“ ar „beveik nepasiduoda“ bendrinės kalbos įtakai, pavyzdžiui, daiktavardžiai: *viedras* ar straipsnyje neaptartas *lenciūgas* ‘grandinė’, *bliūdas* ‘dubuo’, būdvardis *durnas* ‘kvailas’ ir kt.

Negalima nepritarti Vytauto Kardelio nuomonei. Jis rašo: „Tekstuose (*Mielagėnų apylinkių tekstuose* – R. P.) taip pat matyti slavizmų ir indigenių žodžių konkurencijos tendencija. Be išsamesnio tyrimo sunku spręsti, kiek tokią konkurenciją lemia bendrinės kalbos įtaka, kiek čia yra vidinių sisteminių procesų padarinių“ (Kardelis 2006: 48–49). Iš tiesų tarmių leksika yra labai mažai tyrinėta.

Šaltiniai ir literatūra

- ATT I – Markevičienė Ž. *Aukštaičių tarmių tekstai* 1, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999. (Rytų aukštaičių tekstai p. 37–162.)
- ATT II – Markevičienė Ž. *Aukštaičių tarmių tekstai* 2, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. (Rytų aukštaičių tekstai p. 61–165.)
- DkštT – *Dūkšto apylinkių tekstai*. Sud. V. Kardelis, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010, 42–123.
- DsT – *Dusetų apylinkių tekstai*. Sud. R. Rinkauskienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013, 37–134.

- DvŽ I – *Dieveniškųjų šnektos žodynas (A–M)*. Aut. L. Grumadienė, D. Mikulėnienė, K. Morkūnas, A. Vidugiris, mokslo redaktoriai D. Mikulėnienė, K. Morkūnas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005.
- DvŽ II – *Dieveniškųjų šnektos žodynas (N–Ž)*. Aut. D. Mikulėnienė, K. Morkūnas, A. Vidugiris, mokslo redaktoriai D. Mikulėnienė, K. Morkūnas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010.
- KARDELIS V. 2006: *Mielagėnų apylinkių tekstai*. Sudarė V. Kardelis, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- KltŽ – Vilutytė A. *Kaltanėnų šnektos žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.
- KupŽ I – Vosylytė K. *Kupiškėnų žodynas (A–H)*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2007.
- KupŽ II – Vosylytė K. *Kupiškėnų žodynas (I–O)*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010.
- KupŽ III – Vosylytė K. *Kupiškėnų žodynas (P–S)*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012.
- KupŽ IV – Vosylytė K. *Kupiškėnų žodynas (Š–Ž)*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013.
- LESKAUSKAITĖ A. 2006: Pietvakarinio Lietuvos paribio šnektos ir slavų kalbos. – *Acta Baltico-Slavica* 30, 391–402.
- LKT – *Lietuvių kalbos tarmės*. Chrestomatija. Sud. E. Grinaveckienė, A. Jonaitytė, K. Morkūnas, B. Vanagienė, A. Vidugiris, Vilnius: Mintis, 1970. (Rytų aukštaičių tekstai p. 237–333.)
- LKTCh – *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*. Sud. R. Bacevičiūtė, A. Ivanauskienė, A. Leskauskaitė, E. Trumpa, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2004. (Rytų aukštaičių tekstai p. 111–122, 147–150, 157–159, 165–172, 184–193.)
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas. Redaktorių kolegija: G. Naktinienė (vyr. red.), J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005; atnaujinta versija 2008. – www.lkz.lt.
- LzŽ – Petrauskas J., Vidugiris A. *Lazūnų tarmės žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1985.
- MARKEVIČIENĖ Ž. 2009: *Širvintiškųjų tekstai*. Par. Ž. Markevičienė, V. Markevičius, A. Markevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- MIT – *Mielagėnų apylinkių tekstai*. Sud. V. Kardelis, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006. (Tekstai p. 8–126.)

- RAA – *Rytų aukštaičiai anykštėnai*. Mokomoji knyga. Sud. Ž. Markevičienė, A. Markevičius, V. Salienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013. (Tekstai p. 51–123.)
- RAK – *Rytų aukštaičiai kupiškėnai*. Mokomoji knyga. Sud. A. Balčiūnienė, K. Varnauskaitė, A. Leskauskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010. (Tekstai p. 48–98.)
- RAP – *Rytų aukštaičiai panevėžiškiai*. Mokomoji knyga. Sud. V. Meiliūnaitė, V. Marcišauskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014. (Tekstai p. 30–90.)
- RAU – *Rytų aukštaičiai uteniškiai*. Mokomoji knyga. Sud. R. Rinkauskienė, R. Bacevičiūtė, V. Salienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010. (Tekstai p. 45–111.)
- RAV – *Rytų aukštaičiai vilniškiai*. Mokomoji knyga. Sud. V. Kardelis, D. Kardelytė-Grinevičienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010. (Tekstai p. 65–70, 79–86, 93–97, 104–113, 123–151.)
- RINKAUSKIENĖ R. 2010: *Rytų aukštaičiai uteniškiai*. Mokomoji knyga. Sud. R. Rinkauskienė, R. Bacevičiūtė, V. Salienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- SAKALAUSKIENĖ V. 2006a: Tarmių ir kalbų sąveika: vakarų aukštaičių kauniškių slavizmai. – *Prace Baltystyczne* 3, 75–81.
- SAKALAUSKIENĖ V. 2006b: Leksiniai slavizmai pietinių vakarų aukštaičių šiaurinėje šnektoje. – *Acta Baltico-Slavica* 30, 221–231.
- ŠrT – *Širointiškių tekstai*. Par. Ž. Markevičienė, V. Markevičius, A. Markevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009. (Tekstai p. 63–175.)
- VdškŽ – Markevičienė Ž., Markevičius A. *Vidiškių šnektos žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014.
- ZINKEVIČIUS Z. 1966: *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis.

IMPACT OF STANDARD LITHUANIAN ON THE VOCABULARY OF EASTERN AUKŠTAITIANS

Summary

The vocabulary is the most labile layer of the language, which is subject to changes most of all. On the basis of dictionaries and texts of the Eastern Aukštaitian subdialect published in the second half of the 20th–the 21st century, the article analyses the trends of the

impact of the Standard Lithuanian language on the vocabulary of this subdialect. Due to the impact of the Standard Language, some indigenous words of the subdialect are replaced with the indigenous words that had another meaning, e.g. the noun *atšlaimas* ‘a ground near a dwelling house’ is replaced with the noun *kiemas* [a yard] whose previous meaning was ‘a separate homestead, a farm’; the verb *raškyti* ‘to separate a twig, a stalk, a leaf, a blossom, a fruit from the entire plant’ is replaced with the verb *skinti* [to pluck]; the previous meaning of the latter was ‘to cut, chop (wood, bushes)’, etc. The trend to substitute the old borrowings of the subdialect for the words of the Standard Language is obvious. This is especially true when speaking about the vocabulary of the social and domestic sphere. The borrowed vocabulary related to the emotional sphere is changed to a lesser degree. Some words are not essentially replaced, at least by the representatives of the older generation, with the words of a corresponding meaning of the Standard Language, e.g. the nouns *daktaras* ‘gydytojas’ [a physician], *viedras* ‘kibiras’ [a bucket], the adjective *durnas* ‘kvailas’ [stupid] and others.